

MILIVOJ SIRONIĆ
Filozofski fakultet
Zagreb

UDK 875.09

AKTUALNOST EURIPIDOVIH TROJANKI

Abstract: Analizom Trojanke autor ističe njihovu aktualnost, koja se sastoji u oštroj osudi svakog osvajačkog rata. Prikazujući propast Troje, pokolj stanovnika i ropstvo žena, Euripid u svojoj tragediji proročki nagovještava katastrofu atenske ekspedicije protiv Sicilije 415. godine prije n.e.

Euripid je gotovo u svakoj od sačuvanih tragedija uvijek nov, neočekivan i osebujan u moralnom i religioznom pogledu. Poslije osebnosti *Hipolita*,¹ novosti i moralne visine, koju je dostigao u *Heraklu* razumijevanjem ljudske boli², u *Trojankama* se njegove pro-ročke opomene vraćaju u širim razmjerima i umjetnički impresivnije. Ispravno je rečeno da se ta tragedija više od drugih obraća uhu, oku i osjećajima gledalaca i traži puno sudjelovanje u iskrenu sažaljenju³.

Radnja tragedije zbiva se na morskoj obali ispred helenskih šatora. Već sam početak tragedije pruža tužnu sliku porobljena grada. Prijamova je Troja pala. U daljini vidi se tu i tamo plamen i dim koji suklja iz spaljenih kuća i hramova. To je zlokoban preludij potpunog paleža koji će uskoro narediti helenski vojskovođe. Kor je sastavljen od zarobljenih trojanskih žena koje čekaju da ih ukrcaju na lađe i odvedu u daleku Heladu.

Tragedija, po Euripidovu običaju, započinje Posidonovim monologom u kojem su ukratko sažeta sva zbivanja. Pred Zeusovim oltarom mrtav leži Prijam, grad se ruši, a Heleni vuku na lađe zlato i silan plijen. Čuje se plač zarobljenih žena. Posidon se sprema napustiti voljeni grad. Slijedi prizor u kojem božica Atena zajedno s Posidonom sprema zlokoban povratak pobjednicima, jer su okaljali pobjedu pljačkom i razaranjem hramova. Trojanska kraljica Hekaba kao i u drugoj Euripidovoj tragediji, koja nosi njezino ime, ostaje stalno na sceni povezujući svojom prisutnošću različite prizore trojanske patnje, ali nije raspaljena plamom osvete kao u *Hekabi*, već je posve utučena i očajna.

¹ Isp. M. Sironić, Vrijednost Euripidova Hipolita, Forum, broj 9—10, Zagreb 1967, str. 575. i d.

² M. Sironić, Problemi u Euripidovu Heraklu, Forum, broj 4—5, Zagreb 1969, str. 743. i d.

³ Max Pohlenz, Die griechische Tragödie, Leipzig — Berlin, 1930, str. 388

Ističemo da je u tome samo jedna od razlika između *Trojanke* i *Hekabe*. Samo se u helenskoj umjetnosti i agonističkom karakteru njegova naroda moglo dogoditi da se pisac takmiči sam sa sobom stvarajući dva različita djela istog sadržaja. *Hekaba* je psihološko-moralna tragedija glavnog lika Hekabe s njezinom preobrazbom i pripada u tzv. ženske tragedije kao *Medeja*, dok značenje *Trojanke* nadvisuje individualnost i ističe moralnu katastrofu koju stvara rat i njegove žalosne posljedice. Bez obzira na sličnosti i razlike u radnji između *Hekabe* i *Trojanke* činjenica je da je duhovna orijentacija u *Trojankama* posve izmijenjena.

Heleni su ždrijebom podijelili zarobljene Trojanke, a posebice Kasandru dobiva Agamemnon, Andromahu Neoptolem, Poliksena će biti žrtvovana na Ahilejevu grobu, Astijanakta, nekog Hektorova sina, otimaju Andromahi i bacaju s trojanske kule, a nju odvlače k lađama zajedno s Hekabom. Dok izmučeni grad nestaje u plamenu, ruši se trojanska tvrđava uz muklu tutnjavu. Ovdje dostiže svoj vrhunac scenski efekt, koji je već snažno izražen u Kasandrinu zanosu⁴.

U *Trojankama* je snažno izražen lirski element⁵. Time je pjesnik želio postići osobiti učinak pružajući nam tužnim tonovima kora ne samo izljeve boli nego je stvorio osobitu atmosferu tjeskobe i strašne i mučne grozote ratnog razaranja. Da li su mu pri tome bili na umu samo umjetnički razlozi li nešto više od toga? Pokušat ćemo i na to dati određen odgovor.

Poznato je da je legendarna vojna ekspedicija protiv Troje, u kojoj su učestvovala sva grčka plemena, poslije Homera postala zajedničkom oznakom plemenitosti i slave za čitavu Heladu. Gotovo da ne postoji neka helenska ili panhelenska priredba na kojoj se ne spominje homerska trojanska epopeja. To spominjanje i slavljenje ima i prvorazredan odgojni karakter. Helenska „paideia“ započinje s Ahilejem⁶. Tako je povijest helenskog duha prožeta već od početka Homerovim širokim epskim i pustolovno — romantičkim djelom. Iz njegovih njedara izvire nepresušna bujica poezije, odgoja, misli, legendi te još ni do današnjeg dana nije iscrpna. Što radi naš pjesnik? Njegov nemiran istraživački i kontradiktoran duh napada i smiono preokreće Homerovo veličanstveno zdanje. Upravo u času kod se grad Atena zanosi imperijalističkim ratnim pothvatom protiv Sicilije, Euripid žestoko napada ratničku tradiciju čitave Helade u njezinu najstarijem i svečanom razdoblju — ratnom pothvatu protiv Troje. Napad na posvećenu tradiciju služi Euripidu da bi u mračnu i zlokobnu svjetlu ocrtao sve tadašnje i buduće osvajačke ratove⁷. To se može primijeniti i na tadašnje atenske pripreme za vojnu ekspediciju na Siciliju. Euripidov stav u *Trojankama* sadržava nešto što nas neobično podsjeća na Eshilov stav u odnosu na pokušani per-

⁴ Stih 308. i d. naliče svadbenoj pjesmi sa snažnom tragičkom ironijom.

⁵ Schmid — Stählin, *Geschichte der griechischen Literatur*, München, 1940, Bd. III, str. 477. govore o elegiji u dramskom obliku.

⁶ Isp. Werner Jaeger, *Paideia*, Bd. I, Aufl. 2, Berlin — Leipzig, 1936 str. 63. i d.

zijski osvajački pohod protiv Helade. Euripid je ne samo protiv politike, koja je bila povezana s pokoljima u Mitileni, Toroni i strašnim pokoljem na otoku Melu, kojima je atenski imperijalizam želio dati zastrašujuću pouku svojim tadašnjim i budućim protivnicima, već je i žestok protivnik siciliske ekspedicije koja je katastrofalno završila⁸.

Žalosni prizori očaja u *Trojankama* postat će uskoro realnost slavohlepnim Atenjanima. Bit će to kazna za obijest (hýbris) koju u našem slučaju predstavlja ekstremna nacionalistička i ratnohuškačka bolest pjesnikovih suvremenika. Stoga nije čudno da su neki kritičari ovu potresnu tragediju označili proročkom dovodeći je u vezu s čitavim nizom povijesnih zbivanja, koja su bila već pred vratima i prijetila tragičnim događajima po grad Atenu. Ovo povezivanje ima izvanrednu vrijednost. Prikazivanjem trojanskih patnji, koje je stvorio krvavi rat, Euripid je dirnuo u vječnu jezgru povijesti, tj. pravdu i nepravdu, politiku i moral. Tako je njegova umjetnost i smionost postala dijelom duhovne jezgre čitavog evropskog i civiliziranog svijeta. Politička naima i duhovna tragedija, koju Evropa poroživljava od 1914. godine do danas gotovo se ne razlikuje od one tadašnje Helade, a sastoji se u nuždi da se utvrdi odnos između politike i morala⁹. Radi se o istom problemu koji se pretresao u skupštini na Pniksu u proljeće 415. godine prije nove ere kad se glasanjem trebala odobriti siciliska ekspedicija. U malo dana bila je za stoljeća odlučena sudbina Helade jer je prevladao princip sile. Tome su pridonijele rječitost, smionost i osobna privlačnost Alkibijadova.

Euripidove su *Trojanke* strašno i kobno predviđanje nesreće, a tmurnoj atmosferi pridonosilo je i razbijanje Hermovih poprsja po ulicama Atene da bi se preplašilo narod i odvratilo ga od sicilskog pothvata¹⁰. Sve te činjenice mogu nam objasniti kako se slava helenskog vojnog pohoda na Troju pretvorila kod Euripida u sramotno sljepilo i nečasno djelo. Prava slava je slava Trojanaca. Njihov je grad sretniji od domovine Ahejaca, jer su Trojanci branili svoju zemlju, domove i mrtve, kako to kaže Euripid na usta Kasandre u stihovima 365. i d. i 385 i d.:

Pokazat ću, da sretniji je grad nam naš
Od Ahejaca. Bogom nadahnuta sam,

⁷ Isp. i Schmid — Stählin, o. c., str. 480,

⁸ U Mitileni je ubijeno više od 1000 ljudi, a na otoku Melu 416. god. prije nove ere pobijeni su svi odrasli muškarci, a žene i djeca prodani su u ropstvo. Tako su Atenjani kažnjavali članove atenskog saveza koji su se nastojali osloboditi njihova iskorištavanja. Od oko 49 tisuća ljudi — cvijeta atenskog ljudstva — vratilo se sa Sicilije u Atenu otprilike stotinu. Ostali su bačeni u kamenolome gdje su umirali od žege, gladi i žeđi, a dio je preživjelih prodan u roblje. Vojskovođa Nikija bio je pogubljen.

⁹ Tukidid, Peloponeski rat III, 37, Matica hrvatska, Zagreb, 1957. Kleon u skupštini zagovara imperijalističku politiku sile i traži da se s Mitilenjanima postupi nemilosrdno.

¹⁰ Isp. i Gaetano De Sanctis, *Storia dei Greci*, vol. II, 4. ed., Firenze, 1954, str. 309.

Al'opet bjesnjet ne ću sva u zanosu.
 A mudri vođa za najmrže najdraže
 Na svijetu poda, — radost djece kod kuće
 Rad jedne žene, jedne strasti u lov se
 Za Hèlenôm dali, tisuće izgubili.
 Zbog žene jedne bratu svome žrtvova,
 A s voljom ode, sila ne ugrabi je.
 Skamandru na brijeg stigli, stali ginut, mrijet,
 Al'ne za međe kraja svog ni za dom svoj,
 Za kule vite.

 Trojanci — to je dika, slava najljepša —
 Za domovinu izdisali¹¹.

Oštre strelice protiv Helena s jakom ironijom nalazimo u Hekabinim riječima kad se sprema u Hektorovu štitu sahraniti svirepo ubijena unuka Astijanakta:

Vi, veći kopljem nego duhom jùnáci,
 Što prepadoste se dječaka, Āhêjci,
 I smakoste ga grozno?

 Al' mene ne ćeš ti, već ja ću, starica
 Bez doma, djece, tebe mlađeg, jadni trup,
 Sahranit! Ao meni! Ona njega sva
 I cjelovi mi i trud ode! Što će ti
 Zapisat pjevač ponad grobnog humka tvog?
 Zar — da dječaka ôd strâ jednom ubiše
 Argivci? Natpis bit će ruglo Heladi¹².

Vrijedno je spomenuti da već u Homera nalazimo motiv da je obrana domovine plemenit čin. U Homerovoj epopeji ne može se naći nijedno mjesto gdje bi se vrijednost Trojanaca vrijeđala ili umanjivala, već je, štoviše, suprotno. Helenski uljuđen duh dobro je znao da velikodušno priznavanje vrijednosti neprijatelja uzdiže vrijednost pobjede nad njima. Čini se da Euripid veličanjem epske tradicije želi povratak viteškom duhu herojske epopeje. U stvari njegova je kritika uperena protiv nacionalističke deformacije homerske epopeje, protiv bahatosti, koja je izopačivala u grčkoj duši duboku antičku etičnost, uperena je protiv bujno rastućeg nacionalizma i atenskog imperijalizma u vanjskoj politici. Ova se težnja u toku Peloponeskog rata sve više učvršćivala i išla je za tim da što više okalja i ponizi vanjskog i unutarnjeg neprijatelja. Shvaćanje prave vrijednosti sve je više propadalo zajedno s ljudskim dostojanstvom. Ratovi u nedavnoj prošlos-

¹¹ Stihovi uzeti iz djela: K. Rac, *Euripidove drame*, knjiga III, Zagreb, 1960 Matica hrvatska.

¹² St. 1158. i d. i 1185. i d.

ti i građanski ratovi i danas daju nam živi primjer kako se pripadnici jedne strane osjećaju bližima neprijatelju nego svojim sugrađanima i kako su spremni prodati svoje sugrađane i zemlju neprijatelju.

Nezadovoljstvo Euripidovo s njegovim vremenom nešto je više od osude nečovječnog krvoprolića nad stanovništvom otoka Mela. Pjesnik naime govori na Kasandrina usta u st. 400. i dalje slijedeće:

Tko pametan je, rata će se kloniti,
 Al' ako bukne, za grad smrt je junačka
 Lijep vijenac, kukavička — crna ljaga, rug.

Gornje riječi pogađaju čitavo ono razdoblje helenske povijesti koje je bilo presudno za sudbinu slobode. I danas ne možemo pročitati ove pjesnikove riječi, a da ne pomislimo na milione ljudi koji su poginuli ili još i danas ginu.

Neslaganje pjesnikovo s osvajačkim duhom ističe se već na početku tragedije. U stihovima 95. i dalje pjesnik stavlja u usta Posidonu riječi:

A lud je smrtnik, tko god ruši gradove,
 Pa hramove, groblje, sveto mjesto pokojnih,
 On hara, a sam onda najzad propada.

Nasilje i uništavanje života nemaju nikad smisla, nisu nikad zakoniti. To je zapravo smisao gornjih stihova u kojima osjećamo odjek osnovnih etičkih pojmova kojima je tragedija utisnula snažnu vitalnost — drskost (*hýbris*), opaćina (*átê*) i sitost (*kóros*) — pojmovi su uz pomoć kojih možemo razumjeti punu i duboku povezanost helenskog života i umjetnosti.

Da bismo danas bolje razumjeli Euripida, kakvim se pokazuje u ovoj tragediji, moramo se vratiti daleko u prošlost. Moralni kvasac *Trojanki* smjera u budućnost i pokazuje da je helenski duh, pokretač svih teza i antiteza, već bremenit od vlastite širine. Kobni nesklad između radosnih priprema za sicilsku ekspediciju i turobne atmosfere u *Trojankama* čini nam se posve logičan. Euripidov antitetički duh oštro se suprostavljao ratničkoj i nacionalističkoj opijenosti Atenjana u godini 415. prije nove ere. Strašne i krvave slike u *Trojankama* nagovijestale su skorbu stvarnost u kojoj će helenska krv natopiti sicilsku zemlju i samu Heladu.

Usprikos tome tragedija se nije uspjela nametnuti atenskoj publici iako je obilovala snagom i mračnim bojama u pojedinim prizorima. Tako je pjesnik dobio drugu nagradu. Nitko tada nije shvatio pravi domet jedinstvene pojave gdje jedan narod, siguran u sebe i opijen vlastitom politikom, gleda u kazalištu svoju skorašnju katastrofu.

Da bismo upotpunili analizu *Trojanki*, upozorit ćemo i na pjesnikovu romantičnu i modernističku upotrebu pojma nade, koja se

javlja na mnogim mjestima (st. 487, 682, 857, 1252), nadovezujući se tako na analognu upotrebu istog pojma u *Heraklu*¹³.

Ističemo i modernost koju nalazimo u riječima koje Andromaha upućuje svome sinčiću u st. 758. i d.:

O slatki dašku tijelca! Zalud dakle te
U povojima ova sisa nadoji,
Zaludu trudih se i poslom kidah ja!
Sad — nikad više! — svoju maju zagrlj
Daj roditeljci na grud padni, ručicama'
Obujmi vrat, ustašca sljubi s ustima!

I nadalje Hekaba mrtvom unučiću u st. 1180. i d.:

Ustašca draga, mnogo obricaste vi, —
Sad umukoste! Slagaste mi, — rekoste,
Na krevet kad se nadvih: „Majo, na grob tvoj
Čuperak mnogi, uvojke ću srezat ja
I s družim' otpratit te, milo pozdravljat“.
Al' mene ne ćeš ti, već ja ću, starica
Bez doma, djece, tebe mlađeg, jadni trup,
Sahranit! Ao meni! Ona njega sva
I cjelovi mi i trud ode.

Poznato je da Euripid pokazuje nježne osjećaje prema djeci. Istu senzibilnost modernog tona imamo i u stihu koji je postao poslovičan (1051. st.):

U svakom zaljubljenom ljubav tinja vijek.

To znači da svaki onaj, koji je iskreno ljubio, čuva uvijek barem malo ljubavi i nježnosti. Suprotnost tome nalazimo u *Medeji*¹⁴ gdje se strastvena ljubav pretvara u svoju suprotnost — mržnju. Značajne su i riječi Andromahe, koja nabraja sve prednosti Hektora kao muža. Tu je potrebno reći da riječ *ksýnesis* (razumijevanje), draga pjesniku, ima prednost pred riječima kao što su plemenitost, bogatstvo, hrab-

¹³ Isp. i M. Sironić, Problemi u Euripidovu *Heraklu*, Forum, 4—5, Zagreb 1969, str. 743. i d. — Nada — elpís — je kao misao tuđa nasleđu helenske prošlosti, Maska je Heziodu, a u Sofokla se pretežno shvaća kao vox media, tj. bez simpatija kao očekivanje nečega što može biti dobro ali i loše. U kasnije vrijeme, pretežno pod utjecajem misterija, kad se u duhovnom stanju nazirao pozitivni element religioznosti, štoviše, očekivanje života poslije smrti, i pojam nade se mijenja i približava polako modernom shvaćanju.

¹⁴ Isp. M. Sironić, Pokušaj analize Euripidove *Medeje*, Forum, 11—12, Zagreb, 1966, str. 576. i d.

rost. Da bi se shvatilo do koje se duhovne i moralne veličine vinuo Euripid, vrijedno je sjetiti se analognog ali ipak drukčijeg nabranjanja u Homerovoj *Iljadi* 13, 432. gdje se govori o Hipodamiji da je sve vršnjakinje nadvisivala ljepotom, srcem i djelima.

Već se u *Trojankama* razvija osjećanje koje će preko Epikura i Lukrecija¹⁵ doći do Seneke stvarajući temeljni dio njegova morala i filozofije posvećene liječenju duše: *mors est non esse*¹⁶. Euripid u *Trojankama* st. 636. govori: ne roditi se po mome mišljenju isto je što i smrt.

Í u *Trojankama* dolazi do izražaja pjesnikova kritika olimpskih bogova. Euripidova kritika mitova i religije trajna je i nemilosrdna. To je možda najočitija strana Euripida kao učitelja. Božicu Atenu nije u *Trojankama* mogao tako očito napadati jer su od nje njegovi sugrađani očekivali spas u mnogim bitkama. No ipak ako pomno čitamo *Trojanke* i oplakujemo zajedno s pjesnikom sudbinu nesretnih trojanskih žena, koje su postale robinje, a grad im se ruši u plamenu, ne možemo a da ne osjetimo odvratnost prema božici Ateni, koja u času kad se nad Trojom izvršavala i njezina osveta, ne misli da ih žali i spasava, već razmišlja zajedno s Posidonom o osveti i propasti helenske mornarice zbog toga što prilikom uništenja Troje nisu poštovali njezin hram i kip. Sam Posidon čudi se njezinu preokretu. Pjesnik i u *Trojankama* pokazuje novu religiju koja se mora temeljiti na čovjekovoj ljubavi prema dobru i plemenitosti ljudske prirode.

RIASSUNTO

M. Sironić: EURIPIDE: LE TROADI

Nel presente lavoro l'autore analizza le Troadi di Euripide mettendo in risalto la loro attualità. Questa tragedia di Euripide a tono profetico capovolge la leggendaria spedizione guerresca contro Troia. Nel momento in cui Atene s' entusiasma all'impresa conquistatrice della Sicilia, il poeta nella sua tragedia assalta la tradizione guerriera di tutta la Grecia nella sua fase più antica e solenne — la leggendaria spedizione contro Troia. Questo attacco alla tradizione, mettendo in luce cupa e sinistra il massacro dei Troiani, condanna tutte le guerre di conquista. Quei luttuosi quadri di disperazione e di morte rappresentati con vigore nell'opera di Euripide profeticamente annunciano la sconfitta futura in Sicilia. Attraverso il tormento e il presagio il poeta coglie la sostanza eterna della storia umana contrapponendo il giusto all'ingiusto e la politica alla morale.

¹⁵ Diogen Laertije, 10, 124.

¹⁶ Ep. 54, 4.